

Laukna küla muinasasustusest

Laukna ümbruse muinasasustusest

MATI MANDEL Eesti Ajaloomuuseum Tallinn, Pikk 17

Laukna piirkond muistse Läänemaa idaosas sattus arheoloogide huviorbiiti juba enne sõda. Nimelt kaevati 1939. aastal kalmet Laukna küla Korvi talu maal arheoloog Artur Vassari juhatusel. Kõrgel põllumaal asunud kalme oli suures osas maaharimisega kahjustunud. Selgemate piirjoontega maapealne kivivare puudus. Kalmekiht oli selgemini jälgitav alles künnikihi all. See sisaldas tuhka, sütt, põlenud luid ja leide ning suuremate ja väiksemate rühmadena kive. Viimased ei moodustanud siiski kompaktsemat varet. Leiti jälgi nii põlenud kui ka põletamata matustest ning surnutele kaasa pandud esemeid: krappe, hobusesuuraudu, kaaluvihtu, tuleraudu, viskeodaotsi, vööpandlaid, hoburaudsõlgi, käevõrusid, mitmesuguseid sõrmuseid jms. Leidude alusel kuulub kalme 11.-12. sajandisse.

Hiljem registreeriti ka asulakiht Laukna küla tuumikus. Ilmselt on tegu sama külaga, mille rahvas 11.-12. sajandil oma surnuid Korvi talu kalmesse mattis. Ilmselt on külagi tekkinud sel ajal. Üks kilomeeter külatuumikust lõunas asub üks neljast Läänemaa säilinud suurelohulisest ohvrikivist.

Ilmselt Lauknale ehituselt sarnased on läbi küntud Leevre ja kruusavõtuga hävinud Väike-Kalju kalmed.

1970ndatel aastatel tõusis tähelepanu keskpunkti Lauknale lähedane Maidla. 1974. aasta 31. jaanuaril tuli Maidla liivakarjääris mõisa naabruses külmunud pinnase lõhkamisel päevavalgele 11. sajandisse kuuluv aardeleid. Leid oli asetsenud kahes serviti kokku pandud ja kinnisidumisjälgedega pronksnõus nn Hansakaasis.

/foto: Läänemaa esiajalugu, 1993/

Eesti Ajaloomuuseumisse jõudis aardest 23 araabia münti (dirhemit), 872 saksa, 147 anglosaksi ning 18 skandinaavia päritolu anglosaksi münti imitatsiooni, 25 taani, 3 itaalia, 2 ungari münti ning 1 iiri, 1 rootsi ja 1 tsehhi münt. Peale nende kuulus aardesse 2 hõbedakangikest, kaelavõrusid ning muid ehteid. Aarde kogukaal oli 1,8 kg. Hiliseim münt on vermitud Inglismaal 1066. aastal. Ilmselt peidetigi aare 11. sajani lõpupoole.

Kahjust läks osa leiust kaduma. Kuna kruus veeti Koluvere-Märjamaa teele, sattus münte kindlasti teetammi, osa võtsid kruusa vedanud autojuhid endile mälestuseks. Hilejem on kuulnud ka mõningatest aardes olnud huvitavatest hõbeehetest, teadlaste vaatevälja need aga kahjuks jõudnud pole.

Juba siis juhtis kohalik elanik Jüri Lepberg tähelepanu Maidla küla Kääpa talust 300 m kagu pool asuvale kõrgele karjamaale, kust olevat välja tulnud 2 odaotsa. Midagi tol ajal tuntud kivikalmet meenutavat karjamaal siiski näha polnud. 1977. aastal eemaldati seal aga sarapuupõõsaid. Nende juurte alt tuli nähtavale kalmetele iseloomulik kivistik. Tol ajal Olustvere tehnikumis ajalooõpetajana töötanud Ilmar Jõesoo leidis sealt 1978. aastal luid ja muinasesemeid ning kutsus kohale arheoloogid. Koht võeti kalmena kaitse alla, kuid selle uurimine otsustati jätta tulevikku.

Läks siiski teisiti. 1981. aastal otsustas Sooniste sovhoos karjamaa põlluks künda. Õnneks juhtus kohal olema sama mees, Ilmar Jõesoo, kes pani töö seisma ning kutsus kohale arheoloogid. Muinsuskaitseinspeksioon nõudis sovhoosilt kahjutasu. Kalmest oli osa üles küntud ning küntud alale läga veetud.

1983. aastal nõustus sovhoos kahju heastama ning finantseerima kalmel alanud uurimistöid. Järgnevatel aastatel 1984-1990 uuriti kogu kalmeala arheoloogide poolt läbi. Selgus, et tegu oli rahvusvaheliselt huvipakkuva muistisega, eesti seni suurima, 2150 ruutmeetri suuruse ala hõlmanud muinaskalmega. Selgus, et kalme koosnes eri paksuse ja tihedusega kivivarest, mis koosnes raud- ja paekividest ning kattis neerukujulist ala.

Surnud olid enamikus põletatud, kusjuures põletamine on toimunud sealsamas kalmealal. Sellest andsid tunnistust 2-3 m läbimõõduga tahmased alad, kus ka kivid olid põlenud ning kus leidus tugevasti põlenud luid ja üksikuid muinasesemeid.

Selgus, et varasemaid matused pärinesid 5.-6. sajandist. Nendeks olid mõned nõrgalt põletatud või isegi põlemata põhja-lõuna suunaliselt lebavate luustike jäänused, mille juurest leiti paar ehtenõela ja pannal.

Järgnes mitmesaja aasta pikkune tühimik.

Järgmised matused pärinesid juba 10. sajandi teisest poolest.

Massiliselt on kalmesse maetud põletatult 11.-12. sajandil.

12. ja 13. sajandil hakati sinna matma ka põletamata surnuid, osa kivikalme kivistikku, osa sellest läbi kaevatud haudadesse. Viimastest oli osa juba muinasajal rüüstatud. Laia haualohku sängitatud kahest matusest oli üks rüüstatud, teine, vöökohale asetatud kätega naise oma, terve. Kogu selle surnu rindkeret katsid pronksspiraalid, rinnal oli pronksist hoburaudsõlg ja ehtekäsi, parema õla juures asetses ehtenõel, jalgade vahel vikat.

Rüüstamisest oli pääsenud ka lapsematus, mille juurest leiti 12 pronksnaastu ka 2 ripatsmünti.

Väga rikas ja mitmekesine oli Maidla kalme leiumaterjal. Kogu kalmealalt leiti mitmeid eri tüüpi mõõku ja mõõgaosasisid, kümneid odaotsi ja kirveid, vikateid ja nuge. Leiti isegi kalmetest üsna harva esinevaid nooleotsi. Ehetest domineerisid sõrmused ja mitmesugused vöökaunistused (eri tüüpi pandlad, vöövahelülid, vööhaagid ja rihmaotsikud). Leidus ka käevõrusid ning hoburaudsõlgi. Haruldustena tuleb mainida skandinaaviapärase loomornamendiga ovaalseid naaste ja kammikujulisi ripatseid, millel esineb laevakujutis kahe hobusega. Hulgaliselt esines ratsanikuvarustust, eelkõige hobusesuuraudu ja valjanaaste. Massilisest karjakasvatamisest andsid tunnistust arvukad krapid. Kalmest leiti isegi üks hõbekäevõru ja mõned hõbemündid.

Maidla kalme on kahtlemata üks eesti haruldasemaid muistiseid.

Missugune küla või külade matmispaik ta siis oli?

Praegu teada olevatest jääb kalmest umbes kilomeetri kaugusele kaks muinasasulakohta, üks asub matmispaigast üks kilomeeter põhja pool - Maidla külatuumikus, teine veidi kaugemal kagu pool - Maidla mõisa naabruses. Need mõlemad on kogutud leiumaterjali järgi olemas olnud juba 11.-12. sajandil ja võisid kalmet kasutada ühiselt.

Laukna ümbruse leidub teisigi muinasmälestisi. Kahjuks on need aga arheoloogiliselt uurimata.